

До спеціалізованої вченої ради К 70.895.02
у Хмельницькому університеті управління
та права імені Леоніда Юзькова (29013,
м.Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8,
конференц-зал (ауд. 907)

ВІДГУК

*офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри
цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондента Національної академії правових наук України*

*Гусарова Костянтина Володимировича на дисертацію Лабань Олени Олексіївни на
тему: «Захист прав та інтересів відповідача у цивільному процесі», представленій на
здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 –
цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право*

Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлюється проголошенням у ст.1 Конституції України як соціальної та правової держави. Законодавець визначає права і свободи суб'єктів правовідносин та їх гарантії змістом і спрямованістю держави. Вона відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Дана конституційна теза деталізується у галузевих правових нормах, зокрема і у цивільному процесуальному праві.

В той же час впродовж десятиліть в науці зазначеної галузі права приділялась увага сторонам в цілому як основним учасникам справи; позивачу та його процесуальним правам та обов'язкам; питанням правосуб'єктності органів судової влади та особливостям її реалізації у цивільному процесі. Інтерес до дослідження на дисертаційному рівні захисту прав та інтересів відповідача у цивільному процесі протягом тривалого часу не спостерігався. В той же час наукова увага до висвітлення визначених у дисертації О.О.Лабань питань зосереджувалась у 70-х роках минулого століття у роботах М.М.Васильченка, а у 90-х роках ХХ сторіччя – у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук О.В.Гетьманцева. Із вказаних часів докорінно змінилось цивільне процесуальне законодавство, а цивільна процесуальна правосуб'єктність відповідача актуалізувалась завдяки багатьом чинникам. Передусім це зміна ідеології принципу змагальності, посилення гарантій рівноправності сторін та

нормативне закріплення необхідності врахування прав відповідача при вирішенні питання про забезпечення позову, а також вдосконалення посилення публічних та приватних засад у цивільному процесуальному праві тощо. Впевнений, що рішучою мірою у обранні теми дисертаційного дослідження відіграли і наукові здобутки наукового керівника дисертантки – професора Бондаренко-Зелінської Н.Л., окремі публікації якої були присвячені дослідженню правосуб'єктності відповідача у цивільному процесі.

На протязі тривалого часу відповідач розглядався як пасивний суб'єкт цивільного процесуального права, а спрямованість до дослідження захисту його прав та інтересів не спостерігалась, вважаю, «презумпцією» його винуватості перед відповідачем. Доволі часто ті чи інші елементи такого захисту розглядались в процесуальній літературі з позиції протидії зловживанню процесуальними правами сторонами (А.В.Юдін).

З огляду на вказані обставини дослідження О.О.Лабань у дисертації захисту прав та інтересів відповідача у цивільному процесі вважаю виправданим, своєчасним та доцільним. Крім вказаного, дана теза пояснюється закріпленням нових елементів процесуально-правового статусу вказаного учасника справи у рекодифікованому ЦПК України (2017 рік). У зв'язку з цим слід погодитись із авторкою в тому, що на сьогодні не сформована наукова позиція щодо мети захисту відповідача в цивільному процесі, а також кола і правової природи засобів, які можуть бути використані для досягнення зазначеної мети (стор.13 дисертації).

Дослідження змісту дисертації та відповідність його елементам наукової новизни роботи свідчить про належну наукову та практичну значущість останньої. Перш за все, мова іде про те, що підготовка роботи вказаної наукової тематики стала втіленням спостережень здобувачки наукового ступеня за практичними проблемами, пов'язаними із захистом прав відповідача, оскільки вона має особистий досвід практичної роботи в органах судової влади.

Актуальність теми дисертаційного дослідження відповідає також тематиці наукових досліджень кафедри цивільного права та процесу на 2013–2017 роки: «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових та

майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» та на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105, що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права на 2013–2016 роки «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 01178U000103) (стор. 13, 14 дисертації).

Про актуальність обраної теми дисертаційного дослідження свідчить, на думку офіційного опонента, і високе практичне значення одержаних результатів, що полягає у наявності акту впровадження результатів дисертаційного дослідження О.О.Лабань у правозастосовній діяльності від закладу вищої освіти як органу правозастосування. Така позитивна оцінка наукових здобутків практичного працівника свідчить про їх визнання не лише в правовій науці, а і в практичній освітянській діяльності. Заслугує всілякої підтримки те, що дисертантка, котра протягом тривалого часу пов'язана із практичною сферою, знайшла, з допомогою наукового керівника, вельми актуальну тему дисертаційного дослідження практичного спрямування, в якій, крім дотримання стандартних нормативних вимог, виконала на дисертаційному рівні узагальнення власних спостережень з правничій галузі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій зумовлюється належним науковим ступенем та високим рівнем обґрунтованості висновків та результатів дисертаційного дослідження.

Позитивним при підготовці дисертаційного дослідження є максимально повне відображення генези захисту прав та інтересів відповідача у цивільному процесі. О.О. Лабань не обмежилась при цьому констатацією історії розвитку питання, а ретельно з'ясувала особливості розвитку саме закономірностей їх класифікації (розділ 1 дисертації). Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій ґрунтується на ретельному огляді наукових досліджень, в яких

вивчались питання як правового статусу сторін в цілому, так і захисту прав та інтересів відповідача у цивільному судочинстві. Зміст такого огляду свідчить про обізнаність авторки у напрямках наукових досліджень попередників. Більше того, із стилю викладення цього матеріалу стає зрозумілим, що дисертантка захопилась оглядом праць вчених та з неподільною цікавістю виклала особливості наукових поглядів правознавців стосовно власного предмету дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій визначаються також елементами наукової новизни та, разом з тим, використаними методами наукового пізнання відносно предмету та об'єкту власного дослідження (стор. 15, 16 дисертації).

Також слід окремо наголосити, що текст дисертації в повній мірі відповідає меті дослідження, яка співвідноситься із поставленими задачами, а назва роботи відповідає її змісту.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій обумовлюється належним володінням основними положеннями практики ЄСПЛ з питань предмету власної дисертації. На підставі аналізу матеріалів судової практики О.О.Лабань робить висновок про те, що причинами задоволення позовів (в більшості випадків) став, в тому числі, низький рівень підготовки відповідачів до судових процесів, зумовлений їх пасивною позицією, а також недостатністю законодавчої регламентації механізмів захисту відповідача в межах цивільного процесу (стор.11 дисертації). Більше того, обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій обумовлюється вірним орієнтуванням авторки у наукових підходах щодо визначення процесуально-правового статусу кожного суб'єкта цивільного процесуального права. Вона вірно характеризує статус відповідача виходячи із структури індивідуальної правосуб'єктності для кожного суб'єкта, за логікою В.В.Комарова (стор.12 дисертації), та класифікує цивільні процесуальні гарантії захисту прав та інтересів відповідача (стор. 16, 17 дисертації).

Знайомство із науковою працею О.О.Лабань, належне використання авторкою наукових джерел у тексті дисертації у поєднанні з матеріалами судової практики, дозволяє прийти до висновку про відсутність у дослідженні

привласнення авторства чи чужого твору науки та про відсутність випадків використання у тексті вказаної наукової роботи чужого твору чи його частини без посилання на автора.

Про ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків дослідження свідчать чисельні пропозиції авторки відносно необхідності вдосконалення окремих положень цивільного процесуального законодавства (наприклад, стор. 110, 116, 132, 134, 149, 150, 151, 161, 162, 172, 180, 181).

Достовірність та наукова новизна здобутих результатів передусім обумовлюється тим, що елементи наукової новизни дослідження повною мірою відображені у змісті дисертаційного дослідження і підтверджені ґрунтовними висновками дисертантки. Особливу увагу варто звернути на наступні теоретичні положення та висновки, сформульовані авторкою.

Так, офіційним опонентом позитивно оцінюється висловлена теза про те, що базовою необхідно визнати не рівноправність сторін, а саме юридичну рівність сторін. В першому випадку мова іде про рівність лише прав, а в другому – рівність прав та обов'язків (стор. 30, 67 дисертації). Заслуговують на увагу і судження авторки щодо доцільності запровадження терміну «співвідносність» прав сторін замість «рівноправності» прав останніх (стор. 32, 33 дисертації).

Значна увага у дисертаційному дослідженні приділяється авторкою, як відмічалось вище, пропозиціям вдосконалення норм ЦПК України. У зв'язку з цим слід погодитись із її пропозицією про закріплення у змісті вказаного нормативного акту обов'язковості зазначення у позовній заяві підтвердження фактів про те, що позивач не подав іншого позову чи позовів з тими самими вимогами до того самого відповідача чи відповідачів (стор. 37 дисертації). З іншого боку, разом із реалізацією цієї пропозиції варто закріпити санкції за не дотримання стороною такого обов'язку. У протилежному випадку відсутність можливості понесення негативних наслідків за неналежне виконання (невиконання) встановленого цивільним процесуальним законодавством обов'язку не змушуватиме учасника справи дотримуватись законодавчих вимог. В той же час не можна не погодитись із дисертанткою в тому, що на сьогодні судді не мають достатніх ресурсів для перевірки не лише факту

наявності декількох позовів до одного відповідача (відповідачів), але й ознайомлення із змістом цих позовів для встановлення їх ідентичності, оскільки вони не мають доступу безпосередньо до тексту позовної заяви в іншій справі. Така ситуація може змінитись лише тоді, коли започаткує свою роботу Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система у випадку, коли для всіх суддів буде надано можливість доступу до матеріалів судової справи в електронній формі. Тому на сьогодні фактично єдиним джерелом інформації щодо змісту таких вимог можуть слугувати лише відзиви на позови відповідачів і в межах підготовки справи до судового розгляду суддя зможе це встановити (стор. 39 дисертації).

Розглядаючи доволі складні та дискусійні питання засобів захисту відповідача цікавими уявляються міркування авторки в цій царині. Відповідає правовим реаліям сьогодення положення дисертації про необхідність диференціації схожих, але не однакових засобів захисту. В роботі вірно відмічається на існуванні проблеми поєднання в одне поняття таких засобів захисту, як спростування та заперечення (російською відповідно «*отрицание*» та «*возражение*»; англійською відповідно «*negation*» та «*objection*»). Якщо звернути увагу на їх порівняння, то, в першу чергу, потрібно виходити із семантики означених термінів. О.О.Лабань має рацію у висновку, що тлумачення вказаних слів відрізняється саме наявністю або ж відсутністю доказів (стор. 59 дисертації).

Дослідження захисту прав та інтересів відповідача справедливо призвело здобувачку до висновку про відсутність у ЦПК України нормативного закріплення таких оціночних категорій як очевидність безпідставності, спір про право, достатність доказів, необґрунтованість позову. Такі поняття могли б деталізувати, як пише О.О.Лабань, розуміння необґрунтованості позовів, в тому числі, в світлі механізму процесуальних гарантій захисту прав відповідача від позову, оскільки крім відзиву на позов і зустрічного позову, ЦПК України для відповідача більш не містить дієвих засобів захисту від необґрунтованих позовів, окрім компенсаторних механізмів з відшкодування завданої такими позовами шкоди (стор. 68 дисертації).

Доволі цікавими в даному аспекті вважаю висновок авторки про можливість визнання спростування окремим засобом захисту відповідача. На її обґрунтовану думку, не варто стверджувати, що спростування недоцільно визнавати окремим засобом захисту відповідача тільки на підставі того, що за допомогою лише такого засобу відповідач не може домогтися вирішення конфлікту з бажаним для нього результатом. Також не варто зупинятись на тому, що використання спростування не може слугувати відповідачу в досягненні його мети участі в цивільному процесі – вирішення правового конфлікту. При цьому не потрібно поєднання недоведеності вимог позивача і доведеності заперечень відповідача або доведеності вимог позивача і недоведеність заперечень відповідача. Мова повинна йти лише про те, чи обґрунтованими є вимоги позивача. Це в умовах змагального процесу повинно втілюватись в обов'язку суду ретельно перевіряти аргументи позивача навіть за пасивної позиції відповідача у справі (стор. 81 дисертації).

Впродовж тексту дисертації, що рецензується, наявні численні приклади з матеріалів судової практики. Це суттєво прикрашає роботу та свідчить про зацікавленість авторки у інформуванні юридичної громадськості про власні спостереження за неузгодженістю окремих положень цивільного процесуального законодавства, вдало аргументуючи власну позицію посиланням на літературні джерела із доведенням особистої її позиції.

Цілком виправданим уявляється підхід дисертантки щодо розгляду в якості своєрідного захисту відповідача залучення третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору. З огляду на це вважаю належним відхід авторки від усталеного уявлення про те, що зазначений вид третіх осіб не має матеріально-правового інтересу. Останній може виникнути як на стадії розгляду існуючого позову, так і потенційно в майбутньому за результатами його розгляду. Тому інтерес відповідача та третьої особи без самостійних вимог, яку він залучає, здебільшого має ідентичну природу (стор. 102, 103, 118 дисертації).

Актуальним уявляється поставлене у роботі питання розмежування заперечень на матеріальні і процесуальні. Разом з цим, така диференціація є не абсолютною та

носить умовний характер. Тому важливим критерієм їх розмежування є не підстави для таких заперечень, а самі процесуальні наслідки, до яких призведе прийняття цих заперечень судом (стор. 128, 129 дисертації).

Впродовж багатьох років зловживання сторонами процесуальними правами розглядається в процесуальній літературі та судовій практиці як негативне явище. Однак при цьому не враховується, що доволі часто такі поступки здійснюються стороною (в нашому випадку – відповідачем) з метою протидії реалізації протилежною стороною своїх процесуальних прав. Тут слід погодитись із О.О.Лабань, що зустрічна позовна заява підчас є безпідставною та необґрунтованою. Вона права, що в такій ситуації варто говорити про захист відповідача неналежними засобами, оскільки відповідач не переслідує або не має законного інтересу. Зловживання відповідачем правом на зустрічний позов (так і зловживання з боку позивача шляхом пред'явлення необґрунтованих безпідставних позовів) - це використання такого права в межах, передбачених законом, але всупереч його цільового призначення (стор. 147, 148 дисертації).

Разом із викладеним, заслуговують на підтримку висновки авторки відносно складності застосування засобів забезпечення позову поза межами встановленого у цивільному процесуальному законодавстві кола (стор.155 дисертації). Характеризуючи зустрічне забезпечення в якості процесуального захисту відповідача, його варто розглядати як механізм створення певного балансу та рівноваги між правами та інтересами позивача та відповідача при розгляді справи (стор. 157-161 дисертації).

Слід погодитись і з переконанням авторки в тому, що підхід, який розглядає покладання відшкодування збитків відповідача на позивача чи іншу особу як зобов'язання з заподіяння шкоди, недостатньо обґрунтований. Це пояснюється тим, що незалежно від того, хто з осіб, які беруть участь у справі, заявив клопотання про вжиття заходів щодо забезпечення позову, рішення може прийняти тільки суд. Отже, не діями позивача, а діями суду вживаються заходи щодо забезпечення позову. Очевидним є і те, що збитки відповідача в такій

ситуації завжди є результатом поведінки суду, але не осіб, які беруть участь у справі (стор. 166 дисертації).

В роботі, що рецензується, обґрунтована доцільність законодавчої регламентації таких підстав залишення зустрічної позовної заяви без розгляду за результатами розгляду справи по суті, як не пов'язаність останньої із первісним позовом і не відповідність вимогам ч. 2 ст. 193 ЦПК України. Це дозволить відповідачеві звернутись до позивача із тими самими позовними вимогами в межах іншого провадження, а також, зважаючи на обставини справи, може призвести до перерозподілу судових витрат (стор. 179 дисертації).

Позитивною рисою роботи, що рецензується, є також активне використання авторкою висновків, що містяться у текстах рішень Європейського суду з прав людини та у рішеннях національних судових органів, нормативних актів міжнародно-правового характеру.

Дисертації притаманні і інші, не менш цікаві висновки, зроблені О.О.Лабань в результаті дослідження.

У висновках до розділів та до дисертаційного дослідження в цілому дисертантка чітко та повно в логічному сенсі виклала основні здобутки власного дослідження.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях обумовлюється, перш за все, активною апробацією результатів дисертаційного дослідження у наукових публікаціях О.О. Лабань у фахових наукових виданнях України та за її межами, в опублікованих тезах доповідей дисертантки на науково-практичних конференціях та ін. Наукові здобутки авторки підтверджуються та повною мірою відображаються в її наукових публікаціях. Про сумлінність дисертантки при підготовці дисертаційного дослідження свідчить і те, що кількість опублікованих за темою дисертації наукових праць значно перевищує встановлені мінімальні кількісні показники.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту.

Дисертаційному дослідженню, що рецензується, притаманні і деякі дискусійні положення, з якими важко чи не можливо погодитись.

По-перше, спірним уявляється позиція дисертантки відносно тези навколо того, що встановлення і застосування гарантій захисту прав та інтересів відповідача сприяє досягненню основних цілей цивільного судочинства — своєчасному і правильному розгляду і вирішенню справи (стор. 66-68, 71 дисертації). Вважаю, що така активність відповідача може і не сприяти досягненню зазначених цілей, а спрямовуватиметься на зловживання процесуальними правами. Тут здобувачка ідеалізує можливості відповідача відносно захисту його процесуальних прав та інтересів, вбачаючи в них лише добросовісне дотримання ним механізмів процесуального захисту.

По-друге, потребує додаткового пояснення ставлення здобувачки до ролі відповідача в укладанні мирової угоди та реалізації в цьому механізмів захисту вказаного суб'єкта.

По-третє, з огляду на особливості викладення матеріалу у науковому дослідженні, дисертація містить багато умовних висновків та речень, що навряд чи притаманне науковому стилю будь-якої наукової праці (стор. 110, 114, 132, 134, 137, 144 дисертації). При цьому вважаю за доцільне висловити побажання авторці більш впевнено аргументувати результати власних досліджень у подальшій науковій діяльності.

По-четверте, спірною є позиція О.О. Лабань відносно можливої участі третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги на предмет спору, у складанні мирової угоди та виконанні її умов (стор. 111-113, 119 дисертації). Впевнений, що це є правом сторін, а зазначений вид третіх осіб не має такого права відповідно до вимог вітчизняного цивільного процесуального законодавства.

По-п'яте, в роботі здобувачка досліджує лише засоби захисту відповідача під час судових стадій цивільного процесу. Проте робота стала б більш цікавішою за умови характеристики особливостей захисту боржника (відповідача) під час здійснення примусового виконання судового рішення. Особливого інтересу у

даному зв'язку набуває тематика визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів, коли рішення по справі судом іноземної держави ухвалено за відсутності відповідача. Останній, в свою чергу, не мав можливостей з'явитись до суду іноземної держави внаслідок діючих карантинних обмежень з метою запобігання розповсюдження коронавірусної хвороби (COVID-19).

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Вищенаведені спірні положення мають дискусійний характер і не впливають на належний рівень дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук, що рецензується. Спірність окремих положень, про які мова йде вище, притаманна будь-якій творчій роботі, зокрема науковій роботі, представленої на здобуття наукового ступеню кандидата наук із зазначеного напрямку дослідження. Тому авторці пропонується в подальшому здійснити творчий пошук науково-аргументованих відповідей на висловлені запитання та спірні положення даної роботи.

Зміст дисертації в повній мірі відповідає змісту автореферату.

Дисертаційне дослідження О.О. Лабань «Захист прав та інтересів відповідача у цивільному процесі», котре подано на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук і автореферат дисертації за змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням та оформленням відповідають вимогам пунктів 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами).

На підставі викладеного вважаю, що здобувачка вказаного наукового ступеня, Лабань Олена Олексіївна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент Національної академії правових наук України

Костянтин ГУСАРОВ

